

פתיחת קופסאות שימורים בשבת

תוספות הרא"ש מסכת עירובין דף לד עמוד ב:

ו"ל במסכת י"ט (ביצה) מוקי לה במוסותקי, פי' שברי כלי המדובקות בזפת דמחמת גריעותו לא חיישין שיתכוון לעשות כלי, דאע"ג דהתם לא מוקי לה במוסותקי אלא לר' אליעזר מיהו אפי' לרבנן מבעי ליה לאוקומי הכי, **דרבנן לא פליגי עליה דר' אליעזר**... הלכך בתקון כלי דשייך ביה בנין מודו רבנן דאסור לשבר את החבית לאכול ממנה גרוגרות אי לאו דאיירי במוסותקי, דבנין גמור וסתירה גמורה שייך שפיר בכלי.

לעומת זאת כתב הראב"ה:

ראב"ה חלק א - מסכת שבת סימן שלה:

שובר אדם את החבית לאכול הימנה גרוגרות ובלבד שלא יתכוין לעשות כלי. ואפילו בחבית בריאה. והא דמוקמינן לה בפרק המביא במוסותקי, פירוש חבית רעועה, היינו לרבי אליעזר, ולא קיימא לן כרבי אליעזר.

❖ מהו יסוד המחלוקת בין הרא"ש לבין הראב"ה בהבנת שיטת חכמים?

רבי חיים בן עטר מסביר בדעת הרמב"ם והרי"ף כפי שכתב הראב"ה:

ראשון לציון מסכת ביצה דף לג עמוד ב:

פשטא דתלמודא משמע, דהאי אוקמתא היא דלא לסברת רבי אליעזר (לבדו), דאי לא תימא הכי הוי ליה למימר 'אמר לך רבי אליעזר ההיא במוסותקי'... אלא דהרמב"ם... דלא חילק דדוקא במוסותקי, ואדרבה לפום טעמא דקא יהיב מוכח דבריראה (שלמה) איירי, דאי במוסותקי לא הוה בעי למיהב טעמא דיהיב דתיפוק לי דלא עביד מידי וכמו שכתבו התוספות ורש"י, וגם הרי"ף ז"ל השמיט האי אוקמתא דרב אשי... ובזה מצאנו טעם לשני המאורות הגדולים הרי"ף ורמב"ם ז"ל להם יכרעו כל מביני ספר תורת ה' מקור מים חיים.

להלכה פסק השולחן ערוך:

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שיד סעיפים א, ח:

א) אין בנין וסתירה בכלים. והני מילי, שאינו בנין ממש כגון חבית שנשברה ודיבק שבריה בזפת, יכול לשברה ליקח מה שבתוכה, ובלבד שלא יכוין לנקבה נקב יפה שיהיה לה לפתח, דאם כן הוה ליה מתקן מנא (כלי). אבל אם היא שלמה, אסור לשברה אפילו בענין שאינו עושה כלי, ואפילו נקב בעלמא אסור לנקוב בה מחדש, ואפילו יש בה נקב חדש, אם להרחיבו, אסור. [הגה: ובלבד שיתכוין לכך].

ח) חותלות (סלים גרועים העשויים מענפי דקל) של תמרים וגרוגרות, אם הכיסוי קשור בחבל, מתיר וסותר שרשרות החבל וחותר אפילו בסכין, ואפילו גופן של חותלות, שכל זה כמו ששובר אגוזים או שקדים כדי ליטול האוכל שבהם.

❖ לאור הנלמד, חווה דעתך, האם מותר לפתוח קופסאות שימורים בשבת?

הקדמה:

'מעין עולם הבא יום שבת מנוחה' (פיוט לשבת). מנוחתנו בשבת אינה מנוחה ככל המנוחות, הבאות בשביל לצבור כוחות להמשך הפעילות, אלא היא 'יום מנוחה וקדושה', שבכוחה לקדש ולרומם למדרגת 'מעין עולם הבא'.

שאלה: האם מותר לפתוח בקבוקים וקופסאות שימורים בשבת?

א. מקור הדין

נאמר במשנה:

תלמוד בבלי מסכת שבת דף קמו עמוד א:

שובר אדם את החבית לאכול הימנה גרוגרות, ובלבד שלא יתכוין לעשות כלי.

רש"י ביאר:

רש"י שם:

שובר אדם חבית - מליאה גרוגרות בסכין או בסייף, לאכול ממנה גרוגרות, **דאין במקלקל שום איסור בשבת**. ובלבד שלא יתכוין לעשות כלי - לנוקבה יפה בפתח נאה.

הר"ן מקשה על רש"י וכותב:

חידושי הר"ן שם:

שובר אדם את החבית לאכול ממנה גרוגרות. פרש"י ז"ל דאין במקלקל שום איסור שבת, ולא נהירא דנהי דכל המקלקלין פטורין, איסורא מיהא איכא! אלא היינו טעמא דכיון דבעלמא מקלקל פטור אבל אסור, משום **צורך שבת שרי לכתחילה**.

הגמרא במסכת ביצה, מעמידה את המשנה שלנו באוקימתא:

תלמוד בבלי מסכת ביצה דף לג עמוד ב:

ולית ליה לרבי אליעזר הא דתנן: שובר אדם את החבית לאכול ממנה גרוגרות, ובלבד שלא יתכוין לעשות כלי? - אמר רב אשי: כי תניא ההיא - במוסותקי.

רש"י פירש:

רש"י שם:

במוסותקי - חבית שבורה שמדבקין שבריה בשרף של עץ... וכיון דרעועה היא - ליכא למגזר בה שלא יתכוון לעשות כלי.

❖ סכס, לאור הנלמד, באיזה אופן מותר לשבור חבית, בכדי להוציא ממנה יין? מדוע?

❖ חווה דעתך, על פי העמדת הגמרא במסכת ביצה, האם ניתן ליישב את דברי רש"י מקושיית הר"ן?

ב. שבירת חבית חדשה

הגמרא הנ"ל בביצה דנה בדעת רבי אליעזר. נחלקו הראשונים, האם העמדת הגמרא בחבית גרועה, היא גם לשיטת חכמים, החולקים עליו במשנה בביצה:

ג. פתיחת קופסאות שימורים

א. איסור סותר:

לאור פסיקת השולחן ערוך, כתב הגר"ש אלישיב:

הערות הגר"ש אלישיב מסכת ביצה דף לג עמוד ב:

ואיכא נפקותא להלכה בזה אי שרי לפתוח קופסאות שימורים בשבת, דלהראשונים דסברי דלהלכה מותר לשבור את החבית אף בלא מוסתקי, הוא הדין דשרי לפתוח קופסאות שימורים דרך קלקול. אבל לפסק השו"ע דכל מאי דשרי הוא דוקא במוסתקי דהדרך לזרקה, א"כ בקופסאות שימורים דהדרך להשתמש בהן לדברים אחרים, אסור לפותחן אף דרך קלקול. אבל בשקית חלב מותר לקרוע לגמרי דרך השחתה. ומשום איסור קורע ליכא דהוי דומיא דקורע עור שע"ג החבית דמותר כמבואר בתוספתא (פ"ג ה"ג).

❖ מהו העיקרון ההלכתי לדעת הגר"ש אלישיב, בעניין פתיחת קופסאות שימורים או שקיות בשבת?

❖ חווה דעתך, האם ניתן להגדיר קופסת שימורים כ'מוסתקי', ולהתיר את שבירתה גם על פי השולחן ערוך?

אולם, הגר"ע יוסף כתב שאילו ראה השולחן ערוך, שדעת רוב הראשונים להקל, לא היה פוסק כדברי המחמירים:

שו"ת יחווה דעת חלק ב סימן מב:

וקרוב לומר שגם מרן השלחן ערוך, אילו ראה דברי הפוסקים הנ"ל (שרבים המקלים), היה פוסק להקל אפילו שלא במוסתקי. ולפי זה דעת לנבון נקל שמותר לפתוח את הבקבוק בשבת, ואף על פי שהוא מנתק ומפריד בפתיחתו את הטבעת שבשולי המכסה, ושוב לא תצלח למאומה, ונחשב כמקלקל, מכל מקום כיון שאינו מתכוין בזה אלא ליטול המאכל או המשקה, מותר, כדין השובר חבית ליטול ממנה גרוגרות.

אף על פי כן, כתב הגר"ע יוסף שראוי להחמיר בכל זה ממידת חסידות:

שו"ת שם:

ואמנם טוב להזהר ממדת חסידות לפתוח הבקבוק מערב שבת, כי מהיות טוב אל תקרי רע. אולם במקרה שלא הספיקו לפותחו מערב שבת, מותר לפותחו בשבת.

דעה ממוצעת הובאה בשו"ת ציץ אליעזר:

שו"ת ציץ אליעזר חלק ו סימן לה:

לפי כל האמור בבירורי השיטות ובמיצוי הדברים נראה לפי עניות דעתי.. דאם באפשרי לפתוח הקופסא מערב שבת ובמידה לא פתח וכן כל שאין בכך צורך שבת כגון שיש לו גם מאכלים אחרים לאכול, ואין גם צורך אחרים, בכל כהאי גוונא אין לזוז מפשטן של פסק השו"ע ואין להתיר הפתיחה בשום גוונא אפילו בדרך של שבירה, אבל כל שלא פשע בזה באי הפתיחה מערב שבת וכעת יש צורך שבת לפתוח עבורו או עבור אחרים שפיר יש לפנינו כר נרחב של גדולי פוסקים ראשונים ואחרונים שבאפשרי לסמוך עליהם בשופי להתיר פתיחת הקופסאות בדרך של שבירה באופן שלא יועילו לשמש בתורת כלי.

ב. איסור בונה

בעל החזון איש, סבר שאין מקום לאסור משום מלאכת סותר, את פתיחת קופסאות השימורים, כיוון שלדעתו הן בכלל 'מוסתקי':

חזון איש אורח חיים סימן נא סעיף קטן יא:

קופסאות של שמן או של דגים העשוין מרזל ורצופין מכל צד... משום סתירת כלי ליכא כאן, שאין כאן איסור סותר כלל, שהפתיחה תיקון וסתום מכל צד לאו כלי הוא, וכשעושה לו פתח נעשה כלי, וכשעושה לו פתח נעשה כלי. ומקום הספק בזה הוא, בשאין דעתו על הקופסא אלא להוציא מה שבתוכה ולזרקה באשפה... אמנם יש לאסור משום גזירה דלמא יכוין לשם פתח... והרבה בני אדם דעתם על הקופסא לשמש בה בורית או מסמרים... ולא דמי למתיז ראשה (של חבית) בסיף, דהתם בפתוחה ומגופפת במגופה ואין המגופה חיבור והתזת ראשה קלקול ולא בניין... ואפשר דאף בדעתו לזרקה (את קופסת השימורים) אין מתחשבין עם כוונתו.

❖ מדוע לדעת החזון איש אין איסור סותר בפתיחת קופסאות שימורים?

❖ איזה איסור אחר יש בזה לשיטתו?

כיוצא בזה כתב השמירת שבת כהלכתה:

שמירת שבת כהלכתה פרק ט הערה ז:

ושמעתי מהגרש"ז איוערבר זצ"ל, דאף שפתיחת הקופסה מקלקלת את סגולת השימור, וגם את האפשרות להעביר את האוכל מעיר לעיר, מכל מקום בזה שמשנה את שימוש הכלי להיותו ראוי להוציא ולהכניס, שפיר חשיב כעושה כלי. אולם לדעתו כל זה דוקא כאשר מתכוון להשתמש בקופסה גם אחרי שהוציא את האוכל מתוכה, אבל לא אם כל כוונתו בפתיחת הקופסה כדי לזרקה מיד עם הרקתה (שמותר).

אולם הרבה אחרונים השיגו על דברי החזון איש:

שו"ת חלקת יעקב אורח חיים סימן קכא:

ומה שטען החזו"א, דהרבה בני אדם דעתם על הקופסא לשמש בה בורית או מסמרים וכיו"ב, אכן נמי נאמר, דזה היה במקומות שהעניות היתה מצויה מאד, אבל במקומות הללו אכן סהדי דרובם ככולם נשלכין לאשפה, ועל המציאות אין לפלפל.

ד. הלכה למעשה

כך נכתב בקיצור תורת המחנה פרק מ סעיף ט:

א. מנהג רבים להקל ולפתוח בשבת קופסאות שימורים, הואיל וכלל אין כוונתו לתיקון המאד, ואינו אלא כמסיר קליפה מפרי. (אלא שלכתחילה יש להיזהר מניקוב וקריעת האריזה במקום האותיות, בכדי שלא יעבור על איסור 'מוחק').

ב. החושש לשיטות המחמירים, ופותח מארזים מבעוד יום, ובמיוחד מארזים הממשיכים לשמש לאחסון התכולה עוד זמן מה, או מקפיד לנקוב תחילה את קופסת השימורים בתחתיתה ולבטלה מתורת כלי, תבוא עליו ברכה.

ג. כל זאת כמובן רק במידה שאין הדבר נוגד את ההנחיות המקצועיות או התברואתיות הרלוונטיות.

